

Các vấn đề tại Biển Đông vốn đã xảy ra trong một khoảng thời gian dài, đặc biệt là giữa các bên có yêu sách ở khu vực này. Gần đây, những vấn đề trên trở nên phức tạp hơn do những tính toán chiến lược không chỉ của các bên có tranh chấp, mà còn của các nước lớn bên ngoài khu vực.

Vào năm 2018, Trung Quốc đã chiếm toàn bộ quần đảo Hoàng Sa và 7 thực thể địa lý không được gọi là đảo trong quần đảo Trường Sa. Ngoài ra, Trung Quốc tiếp tục thực hiện các hoạt động san lấp, bồi đắp và xây tạo các cấu trúc địa lý ở Biển Đông. Tuy nhiên, Trung Quốc không tiến hành thêm sự chiếm đóng mới nào, và nhân dân

Hội nghị thường định ASEAN lần thứ 31 được tổ chức tại Manila vào tháng 11/2017, Bắc Kinh đã tuyên bố sẵn sàng nối lại các cuộc đàm phán về Bộ quy tắc ứng xử ở Biển Đông (COC) – đã được khởi xướng từ năm 2013.

Dù khung COC đã được thông qua từ tháng 8/2018 tại Hội nghị Bộ trưởng Ngoại giao ASEAN lần thứ 51 ở Singapore. Tuy nhiên, từ thời điểm đó cho đến nay, các bên vẫn chưa cho thấy có dấu hiệu quá rõ ràng nào về việc COC sẽ sớm trở thành một bộ luật có tính ràng buộc về mặt pháp lý.

Những di sản theo hướng hòa dịu trong mối quan hệ ASEAN - Trung Quốc là một trong những hợp quả tích cực của phán quyết năm 2016 của Tòa trọng tài – bác bỏ mọi yêu sách của Trung Quốc ở Biển Đông. Thực vậy, dù không công nhận phán quyết của Tòa trọng tài, Trung Quốc vẫn cần tìm cách cùng cộng đồng đang suy yếu của khu vực Đông Nam Á. Trong một bối cảnh chiến lược rộng lớn hơn, việc Donald Trump lên nắm quyền đã làm gia tăng những rủi ro và Bắc Kinh cũng lo ngại Mỹ tăng cường cam kết với các nước Đông Nam Á và vấn đề Biển Đông.

Trong chiến lược xoa dịu của Bắc Kinh có những đột xuất về Con đường tơ lụa trên biển với một số quốc gia, bao gồm cả những nước ASEAN.

Tranh chấp biển giữa Trung Quốc với Philippines (nước gia chủ chủ quyền luân phiên của ASEAN năm 2017) dường như không có hồi kết, những khi Tổng thống Duterte lên nắm quyền vào năm 2017, Manila đã không đồng ý phán quyết mà Tòa trọng tài đưa ra, cho dù có lợi cho Philippines. Duterte theo đuổi một chiến lược mềm mỏng với Trung Quốc, để đổi lấy những hứa hẹn về viện trợ kinh tế và việc nâng dân Philippines được phép tiếp cận các nguồn thủy sản tại những khu vực mà cả hai bên tuyên bố chủ quyền, trong đó có bãi cạn Scarborough.

Trung Quốc không thể bỏ những tham vọng ở Biển Đông

Trong năm 2017 và 2018, Trung Quốc áp dụng lập trường ít hung hăng hơn, song không vì thế mà họ từ bỏ tham vọng kiểm soát Biển Đông. Nước này không ngừng quân sự hóa các bãi cát hay các bãi đá mà họ chiếm giữ, đồng thời xây dựng các đường băng có thể tiếp nhận máy bay ném bom chiến lược, phát triển năng lực

phòng không, các phương tiện quan sát (radar) và xây dựng hệ thống công biển. Tháng 5/2018, lữ đoàn tiên máy bay ném bom chiến lược H6K của Trung Quốc, có khả năng mang đầu đạn hạt nhân, đã cất, hạ cánh trên đảo Phú Lâm thuộc quần đảo Hoàng Sa nhằm thử nghiệm sức kiểm soát của Trung Quốc đối với quần đảo này. Trước đó, vào tháng 4/2018, Trung Quốc đã triển khai các tên lửa đất đối biển và tên lửa đất đối không trên các đảo nhân tạo ở Biển Đông, gồm đá Chỗ Thấp, đá Subi, đá Vành Khăn mà họ đang ráo riết bồi đắp và quân sự hóa.

Những động thái trên của Trung Quốc đối với các thực thể địa lý ở quần đảo Hoàng Sa và Trường Sa đã khiến Bắc Kinh có thể mở rộng khả năng phô trương sức mạnh vươn tới biên giới Indonesia và Nam Thái Bình Dương, công nhận từng công các cuộc tuần tra và tập trận không quân và hải quân. Theo quan điểm chiến lược, một chiến lược chống tiếp cận/ chống xâm nhập (A2/AD) của Trung Quốc nhằm gia tăng phạm vi hành động của nước này tại châu Á, việc Biển Đông có thể được nước này biến thành một pháo đài trong trường hợp xảy ra xung đột để bảo vệ các hòn đảo nằm cách xa lục địa, nhất là bảo vệ các hòn đảo có diện tích nhỏ, là điều hết sức rõ ràng.

Bất chấp những cam kết với các nước láng giềng Đông Nam Á về việc đàm phán COC, Bắc Kinh công khai cho rằng các hoạt động bồi đắp và quân sự hóa được thực hiện trong năm 2017 là hợp lý và chính đáng. Tạp chí báo Hoàn Cầu còn cho rằng: "Trung Quốc hoàn toàn có quyền xây dựng bất cứ thực thể gì họ thấy cần thiết trên Biển Đông để bảo vệ lợi ích và an ninh quốc gia"...

Với lợi, một trong những ưu tiên của Tập Cận Bình là chiến lược bành trướng hàng hải trên Biển Đông. Đó là một trong những nhiệm vụ quan trọng hàng đầu được giao cho Quân giới phóng nhân dân Trung Quốc (PLA) luôn trong tình thế sẵn sàng chiến đấu.

Mặc dù Trung Quốc có thái độ thiện trung hơn kể từ năm 2016, những điều đó không ngăn được những công trình tiếp diễn ở Biển Đông. Trước việc Trung Quốc từng công các cuộc di tản tập trong khu vực, kéo theo sự hiện diện của các tàu hải quân và lực lượng cảnh sát biển, các vụ va chạm trên biển đã gia tăng, trong đó một số vụ va chạm liên quan đến Mỹ. Sức mạnh hải quân của Trung Quốc không ngừng phát triển: Bắc Kinh có lực lượng cảnh sát biển lớn nhất thế giới, với hơn 200 tàu, trong đó nhiều tàu mới đóng có tải trọng hơn 1.500 tấn. Kể từ tháng 12/2018, lực lượng cảnh sát biển Trung Quốc được đặt dưới sự chỉ đạo của Quân ủy trung ương do Tập Cận Bình đứng đầu.

Mặt thách thức chính lúc ngày càng tăng đối với các nước trong khu vực

Tuy không liên quan trực tiếp đến các yếu sách lãnh thổ của Trung Quốc, Indonesia đã tái khẳng định mong muốn tăng cường báo vệ chủ quyền trên biển, đặc biệt liên quan đến việc khai thác tài nguyên thủy sản và tài nguyên dầu khí tiềm tàng. Năm 2017, Indonesia đã công bố Bản đồ quốc gia, trong đó nước này đổi tên khu vực phía Nam Biển Đông thành Biển Bắc Natuna nhằm khẳng định phạm vi vùng biển thuộc quyền chủ quyền của mình.

Malaysia vẫn dè dặt dành ưu tiên cho mặt lập trường ít đối đầu với Trung Quốc, nhưng kể từ khi Thủ tướng Mohamad Mahathir quay trở lại cầm quyền vào năm 2018, Chính phủ nước này đã không ngừng nỗ lực lập sù phần đối của hế đối với khái niệm "đường 9 đôn" mà Bắc Kinh tuyên bố, đồng thời tái khẳng định mong muốn Trung Quốc tôn trọng Công ước Liên hợp quốc về luật biển (UNCLOS) và giải quyết mọi tranh chấp với các bên liên quan trong khu vực bằng con đường thương lượng. Vấn đề Biển Đông càng đóng mặt vai trò sng còn đối với Malaysia, bởi nước này bị tách làm 2 phần giữa Đông Malaysia và Malaysia bán đảo.

Về phần mình, Philippines luôn ưu tiên đầu trong các cuộc đối đầu với Trung Quốc về vấn đề Biển Đông, cho dù việc Tổng thống Duterte lên nắm quyền vào năm 2016 đã phần nào thay đổi các diễn trong mối quan hệ với Trung Quốc. Duterte đã lậpa chủn việc xích lại gần Bắc Kinh và đặc biệt là không đòi hỏi thi phán quyết của Tòa trọng tài. Kể từ khi Duterte trở thành tổng thống Philippines, nhiều cuộc trao đổi cấp cao nhất đã diễn ra giữa Bắc Kinh và Manila, đặc biệt phải kể đến chuyến thăm Philippines của Chủ tịch Tập Cận Bình vào năm 2018. Đồng thời, với mong muốn tận dụng những ưu đãi kinh tế của Bắc Kinh, Tổng thống Philippines đã khẳng định rằng ông sẽ không dùng vũ lực để phần đổi những yếu sách của Trung Quốc, đặc biệt liên quan tới bãi cùn Scarborough, nhưng ông cũng tìm cách duy trì trò đi thng bằng với các cường quốc khác trong khu vực, đặc biệt với Úc và Nhật Bản. Quốc biệt, Nhật Bản đã cung cấp tàu tuần tra báo vệ biển cho Philippines trong kế hoạch giúp nước này tăng cường năng lực quân sự trên biển...

Tổng thể, quan hệ giữa Philippines và M không bị phá vỡ, mà trái lại được củng cố kể từ khi Donald Trump lên nắm quyền, đặc biệt với việc M triển khai quân đội đến Philippines nhằm chống lại lực lượng Hồi giáo nổi loạn tại Mindanao, miền Nam Philippines, vào năm 2017.

Riêng Việt Nam luôn coi vñ đ tranh chấp ch quy ò Biñ òng là mội quan tâm chìn lợc hàng đ. Theo quan điòm cõa Hà N, Việt Nam đang phị đìi mọt vñ nhng thách thc đa chiu liên quan đñ vñ đ ch quy òn lãnh th, đc biñt là viç Bç Kinh gây sç ép ngñ cñ mội hoñt đng khõo sát thm dò trong các khu vç mà Trung Quç đòi ch quy òn, trong khi ngñc l, Trung Quç vñ công khai tiñ hành các hoñt đng thm dò trong các khu vç mà hõ kiõm soát nñm ngoài khuôn khõ luñt pháp quç t. Tháng 7/2017, Việt Nam đã phị ngñng các hoñt đng thm dò đõu khí tị lô 136-03 do sñ cñn trñ tñ phía Trung Quç.

Ngoài nhng thách thc liên quan đñ lãnh th, viç phân đñnh vùng đc quy òn kinh tñ (EEZ) cñng là mọt vñ đ quan trñng đìi vñi Việt Nam. Cñng nhõ Philippines, trñc các đng thái hung hñg cõa Trung Quç, Việt Nam đã theo đũi chính sách tích cçc, cân bñng chìn lợc hñng sang M và Nhñt Bñ.

Cuội cùng, ngoài vñ đ khai thác nguñ tài nguñn đõu mñ vñn đòi hõi sñ đõu tñ tñn kém vñ công ngh, viç bõo vñ các khu vç đánh cá chñng lñi sñ xâm nhõp cõa Trung Quç đã trñ thành mọt vñ đ quan trñng vñi tñt cñ các chñ thñ khu vç và ngoài khu vç.

Nhng bñc đi cõa Trung Quç có thc sñ làm thay đìi nguñn trñng?

Trung Quç đã huy đng mọt loñt phñng tiñn khác nhau đñ làm thay đìi nguñn trñng ò Biñ òng và biñn Hoa òng. Trung Quç đã phê chuñn UNCLOS vào nñm 1996, nhng vñn giñ lñp trñng trñc đây – điõu này đc biñt đñc thñ hiñn trong luñt pháp Trung Quç vñ các đc khu kinh tñ và thm lñc đõa mà Quç hõi nñc này thông qua vào ngày 20/6/1998.

Lñp trñng cõa Trung Quç vñ viç thc thi UNCLOS đã cho thñy rõ cách thc Bç Kinh khñng đñnh vñ thñ cõa mình trong mội quan hõ vñi quç tñ. Dù Trung Quç đã ký kñt và phê chuñn UNCLOS, nhng dñng nhõ viç nñc này tôn trñng các quy tñc đã cam kñt trên thñc tñ phñ thuñc vào tñng quan lñc lñng vñn luôn biñn đng và nhng lñi ích mà Chính phñ Trung Quç xác đñnh.

Tuy nhiên, với những nền tảng pháp lý thẫm chí còn yếu ớt hơn, Trung Quốc đang cố gắng mở rộng khái niệm "quyền lịch sử" để tăng cường áp đặt ảnh hưởng của họ ở Biên giới và biên Hoa giới. Cùng với việc tiến hành các hoạt động san lấp, bồi đắp và tôn tạo trái phép để với các cấu trúc địa lý ở các vùng biên này nhằm củng cố các yêu sách lãnh thổ, Trung Quốc còn sử dụng các thủ đoạn pháp lý nhằm làm thay đổi lập trường của các nước láng giềng hàng đầu về công nhận mặt thực trạng mới của những cấu trúc này.

Tuy nhiên, bất chấp những cố gắng kể trên, chính sách của Bắc Kinh đã vấp phải nhiều thất bại, trong đó đáng kể nhất phải kể đến phán quyết của Tòa trọng tài vào ngày 12/6/2016 – đáng xem như là thất bại lớn nhất của Bắc Kinh về mặt pháp lý và làm tổn hại hình ảnh của Trung Quốc. Phán quyết đã được đón nhận và hoan nghênh rộng rãi trên toàn thế giới, đặc biệt ở Đông Nam Á và Nhật Bản, thúc đẩy tinh thần ủng hộ tôn pháp luật quốc tế, và xác nhận thêm sự cô lập của Trung Quốc trong vấn đề Biên giới.

Đặc biệt, bất chấp sự hợp tác của các dự án Con đường tơ lụa nhằm giành lợi ích kinh tế của các nước trong khu vực, chính sách hung hăng của Bắc Kinh kể từ khi Tập Cận Bình lên nắm quyền đã kích động các chính sách đối phó của khu vực nhằm tái cân bằng sức mạnh của Trung Quốc.

Ở phạm vi ASEAN, những sáng kiến khu vực đã được đưa ra nhằm gián tiếp ngăn chặn những bước tiến của Trung Quốc trong khu vực. Về phần mình, Indonesia đã xây dựng chính sách đối ngoại mới nhằm mở phòng thủ biên giới, giữ gìn trật tự và an ninh trước những nguy cơ mới liên quan đến môi trường biển và hoạt động đi lại trên Biên giới.

Ở Malaysia, lập trường cũng rõ ràng của Chính phủ nước này đối với Trung Quốc được củng cố với sự quay trở lại cầm quyền của Thủ tướng Mahathir – người có lập trường ít hòa giải với Bắc Kinh và đã hủy bỏ những hợp đồng mà người tiền nhiệm đã ký với Bắc Kinh trong khuôn khổ các dự án thu hút sáng kiến "Vành đai và Con đường". Đáng chú ý, Chính phủ Malaysia cũng lên kế hoạch tăng cường năng lực bảo vệ bờ biển với các phương tiện mới để đối phó với những hành động xâm nhập của Trung Quốc.

Cuối cùng, vào tháng 6/2017, Indonesia, Malaysia và Philippines đã thực hiện các

cuộc tuần tra chung trên biên chính thức là để chứng lợi hoạt động cướp biên trong khu vực Sulawesi, mặt khác cũng nhằm mục đích kiểm soát tất cả biên các đường biên giới biên của 3 quốc gia này, để biết để chứng lợi các hành động xâm nhập của các tàu đánh cá Trung Quốc. Bắc Kinh, nhận thức được những nguy cơ, đã mỗn danh nghĩa "quyền đánh cá lịch sử" của họ để lên tiếng phản đối.

Nguy cơ quốc tế hóa xung đột?

Trong khi Trung Quốc hy vọng có thể ngăn cản những phản ứng mạnh mẽ của các nước láng giềng liên quan tới tình hình cũng thông tin Biên Đông và biên Hoa Đông – vốn có lợi cho họ do sự vượt trội về sức mạnh kinh tế và quân sự so với toàn bộ các nước láng giềng, chúng ta lợi chứng kiến xu hướng quốc tế hóa xung đột, được biết kể từ khi Tòa trọng tài ra phán quyết về tranh chấp biên giới Philippines và Trung Quốc. Những phản ứng và các biện pháp cũng Trung Quốc đã vượt ra khỏi khuôn khổ khu vực.

Mỹ, Donald Trump chủ trương bảo vệ trước hết các lợi ích của Mỹ (theo tinh thần của khẩu hiệu "Quốc Mỹ trước tiên") và nếu như trong những tháng sau khi Trump đắc cử tổng thống Mỹ, người ta lo ngại Biên Đông và biên Hoa Đông sẽ trở thành cơn sốt trong ván bài giữa Washington và Bắc Kinh về các vấn đề thông tin mới và Triều Tiên, thì chính sự kiên định chính sách của Mỹ đã khiến Trung Quốc thất vọng.

Với sự rời xa ra hồi tháng 9/2018 giữa một tàu Trung Quốc và một tàu Mỹ càng thúc đẩy Mỹ khẳng định sự hiện diện của họ ở Biên Đông, được biết với việc Mỹ nối lợi các hoạt động trong chuỗi trình tự do hàng hải (FONOP) ở các vùng biên mà Bắc Kinh tuyên bố chủ quyền. Trung Quốc coi động thái này của Mỹ là hành vi khiêu khích, ảnh hưởng đến chủ quyền và lợi ích sáng còn của Trung Quốc, nên vậy càng kích thích Trung Quốc tăng cường các hoạt động quân sự tại Biên Đông, nhất là tại các căn cứ quân sự trên các đảo nhân tạo mà Trung Quốc xây dựng trái pháp pháp. Năm 2018, Washington cũng rút lợi mới Trung Quốc tham gia cuộc tập trận hải quân Vành đai Thái Bình Dương (RIMPAC) – một cuộc trận chung quốc tế do Mỹ chủ trì, với sự tham dự của hơn 20 nước tập hợp tại trên thế giới. 2 năm trước, Mỹ đã mới Trung Quốc tham gia cuộc tập trận chung này như là một dấu hiệu của sự cởi mở. Mỹ cũng tiếp tục chính sách lịch sử tích lợi gần các nước trong khu vực đang phải đối phó với các hành động của Trung Quốc, được biết là Việt Nam và Philippines.

Chiến lược này của Mỹ được thực hiện với sự trợ giúp của đồng minh Nhật Bản. Các biệt, kể từ khi áp dụng quy chế miễn xuất khẩu quân sự, linh hoạt hơn vào năm 2014, Nhật Bản đã cung cấp trang thiết bị quân sự như tàu tuần tra cho lực lượng cảnh sát biên Việt Nam và Philippines, đồng thời tham gia huấn luyện cho các thủy thủ tàu ngầm của Việt Nam. Các biệt, lượt quốc phòng miễn được Nhật Bản thông qua vào năm 2015 và 2016 đã cho phép lực lượng phòng vệ nước này tham gia các cuộc tuần tra chung, kể cả ở Biển Đông. Mùa Thu năm 2018, Nhật Bản đã lên đầu tiên đưa một tàu ngầm đến Biển Đông.

Trên thực tế, Nhật Bản có cùng với các nước láng giềng Đông Nam Á mối lo ngại trước những bước tiến của Trung Quốc ở Biển Đông và biển Hoa Đông. Năm 2018, Tokyo đã thông qua thông lệ miễn cho miễn nhiệm phát triển năng lực của lực lượng phòng vệ Nhật Bản, được biết có kế hoạch nâng cấp chi phí hạm khu trục Izumo thành tàu sân bay. Tại hội thảo Shangri-La ở Singapore vào tháng 6/2018, Bộ trưởng Quốc phòng Nhật Bản cũng đã thể hiện lập trường rất mạnh mẽ về vấn đề Biển Đông, đồng thời đã nhắc lại phán quyết của Tòa trọng tài.

Dù xa hơn về mặt địa lý, châu Âu cũng thay đổi lập trường theo hướng bất lợi hơn đối với Trung Quốc. Các nước châu Âu sẽ từng công nhận sự có mặt ở Biển Đông trong khuôn khổ chính sách kinh tế Trung Quốc của Liên minh châu Âu (EU), đồng thời tiếp tục hiện diện mạnh mẽ hơn ở khu vực này như Đông-Thái Bình Dương, trong đó có việc thực hiện các chi phí dịch trên biển nhằm chống lại các hoạt động gây lo ngại của Trung Quốc trong khu vực. Trong một cuộc thảo luận về vai trò của EU trong khu vực, bà Liselotte Odgaard, chuyên gia của Viện Hudson, một tổ chức nghiên cứu tại Washington (Mỹ), cho biết: "EU sẽ có những lợi ích chính sách chung nhằm chống sự bành trướng của Trung Quốc ở Biển Đông và thúc đẩy tự do hàng hải". Chiến lược của Trung Quốc ở Biển Đông cũng góp phần mạnh mẽ thúc đẩy châu Âu xem xét lại những nguyên tắc cơ bản, trong đó có nguyên tắc giới hạn các xung đột bằng biện pháp hòa bình mà EU được biết coi trọng.

Các nước châu Âu can dự tích cực nhất trong vấn đề Biển Đông, đồng đầu là Pháp (vẫn có nhiều lợi ích trực tiếp trong khu vực này như Đông-Thái Bình Dương và duy trì đó các lực lượng tiên tiêu), đã đưa ra những tuyên bố công nhận đi kèm với những biện pháp cụ thể để đối đầu với Trung Quốc.

Tháng 6/2018, tại Singapore, Bộ trưởng Quốc phòng Pháp Florence Parly đã nhắc lại việc nước này luôn tôn trọng nguyên tắc tự do đi lại trên mọi vùng biển. Tổng thống, bài phát biểu của Tổng thống Emmanuel Macron tại Úc vào năm 2017 và năm 2019

(nhân dịp ký hiệp định bán tàu ngầm cho Úc), đã cấp đôn việc Pháp tham gia sáng kiến "Đường-Thái Bình Dương tự do và cởi mở" – là câu trả lời cho chiến lược hàng hải hùng vĩ của Trung Quốc. Tổng thể, việc các tàu của Pháp và Anh qua lại trên Biển Đông, bất chấp những cảnh báo từ các tàu của Trung Quốc, là nhằm khẳng định lại các quy tắc tự do đi lại trên biển.

Kết luận

Những căng thẳng ở Biển Đông đã không hề suy giảm, cho dù năm 2018 Trung Quốc không có thêm hành động xâm chiếm mới nào đối với các thực thể biển đang tranh chấp. Trên thực tế, những động thái rút lui của Trung Quốc chỉ mang tính chiến thuật nhằm xoa dịu các nước láng giềng, hơn là những hậu quả tiêu cực đối với hình ảnh của Trung Quốc và ngắn hạn sẽ hình thành các liên minh trong và ngoài khu vực.

Những nguyên nhân căng thẳng vẫn luôn hiện diện. Liên quan tới các nguồn tài nguyên, ngoài vấn đề năng lượng, việc tiếp cận các ngư trường ngày càng trở nên quan trọng và là nguyên nhân của phần lớn các vụ rạn ròi giữa Trung Quốc với các nước ven Biển Đông. Bên cạnh đó, cuộc cạnh tranh sức mạnh giữa Mỹ và Trung Quốc càng thúc đẩy hiện tượng ở Biển Đông. Trong quan điểm của Bắc Kinh, sẽ khó lòng của từng thế lực Mỹ làm thế nguy cơ xảy ra những vụ rạn ròi và buộc Trung Quốc phải thận trọng nhiều hơn. Về lý thuyết, một Biển Đông do Trung Quốc hoàn toàn kiểm soát có thể đóng vai trò là một pháo đài của các lực lượng Trung Quốc, song hiện tại khi năng lực này vẫn còn rất xa vời đối với năng lực thực sự của Bắc Kinh trong trường hợp xảy ra xung đột.

Kịch bản có khả năng nhất trong ngắn hạn là sẽ ổn định với các giai đoạn căng thẳng và hòa hoãn xen kẽ nhau, tùy thuộc vào phần ứng của các "địch thủ" của Bắc Kinh, mà đáng đầu là Mỹ.

Bài viết được đăng trên trang Frstrategie ngày 24/7/2019

Ngọc Diệp (gt)